

JE FILOZOFIJA REGIONALNA ALI GLOBALNA?

Prihajam iz dežele tragičnega potresa. Vzpodbudo za moje potovanje v Slovenijo je dal moj prijatelj, profesor dr. Dean Komel. To priložnost bi rad najprej izkoristil za to, da se mu zahvalim. Po drugi strani neprenehoma razmišljam o mojih prijateljih v Tokiu in Sendaju, ki so izkusili ta tragični dogodek, čeprav sem načrt za svoje potovanje v Slovenijo pripravil veliko pred tem velikim potresom. Daleč proč od žene, moje družine in moje domovine, vselej razmišljam o njih. Gre za mišljenje relacije. Gre za razmišljanje o meni samem in mene samega – vselejmojosti – (*Jemeinigkeit*) v relaciji relacij, ki je svet. **221**

V daljavi se nam kaže ta vrsta relacijskega razmišljanja. To relacijsko razmišljanje je tema mojega današnjega predavanja. Vselej mislim, da je gibanje filozofije univerzalno in ne regionalno. Kot veste, sta v filozofiji vselej dve gibanji, na eni strani evro-centrizem, kot pri Heglu, ali evro-centričnost, denimo pri Husserlu, s katero je Husserl vztrajal pri evropeizaciji človeštva, *Europäisierung der Menschheit* (Klaus Held), na drugi strani pa to, kar se kaže kot simultano dogajanje evropeizacije in de-evropeizacije v svetu in pri čemer bi rad vztrajal. To je dogajanje relacije.

Je filozofija regionalna ali globalna? Moj odgovor na to vprašanje je, da je filozofija globalna. Za tak odgovor imam dva razloga: prvega, ki izhaja iz zgodovinske perspektive, in drugega, ki tiči v sistematičnem in zadevnem načinu mišljenja. Da so pojem filozofije iznašli antični Grki, še posebej predsokratski filozofi, kot sta Heraklit in Parmenid, pa tudi Platon, je zgodovinsko dejstvo. Znan poznavalec starogrške filozofije, Olof Gigon, je nekoč rekel, da je Heraklit prevzel svoje filozofsko mišljenje iz treh izvorov grške kulture, in sicer iz

homerskega *eposa*, jonskega naravoslovstva ter teologije edinstvenega Boga, ki jo je izpričal Ksenofan. To filozofsko gibanje se je razširilo po vsem svetu. Na drugi strani v obdobju na začetku 21. stoletja pod izrazom »filozofija« razumemo nekaj takega: filozofija je odnos človeškega bitja do sveta, je mišljenje relacije med Egom in svetom, kot bom pojasnil kasneje.

Pri razjasnitvi pojma filozofije bi rad začel s točke strukturalne lingvistike. Beseda »filozofija« je vrsta jezikovnega izraza, termin ali pač jezikovni znak. Kot znak ima dve strani: *signans* in *signatum*, označevalec in označenec. *Signans* je niz glasov, črk in fonemov. Tale *signans* s seboj prinaša drugo stran pojma, *signatum*. *Signatum* je pomen besede, bistven pomen *signansa*.

Filozofija kot *signans* je niz črk ali fonemov, »f-i-l-o-z-o-f-i-j-a«, ki v grščini pomeni »ljubezen do modrosti« ali »prijateljstvo z modrostjo«. Filozofija je beseda, lingvistični element. Kaj ta izraz pomeni? *Filozofija* kot *signans* je v smislu strukturalne lingvistike zgodovinski pojem, ki se razvija od svojega začetka v helenski kulturi. Ta je relacijo, *logos* človeškega bitja in narave (sveta), mislila v fundamentalni dimenziji. Grški izraz *logos* (λογος) potem v angleščini pomeni »relacija«. Relacijsko mišljenje je *signatum* pojma *filozofije*. Toda relacijsko mišljenje med Egom in svetom lahko najdemo v Indiji, na Kitajskem in v Mezopotamiji, pa tudi med ameriškimi staroselci. Priznan britanski antropolog Radcliffe-Brown je trdil, da lahko osrednjo Heraklitovo misel najdemo v tradicionalnih mitih ameriških staroselcev.¹ Poznajo namreč idejo *logosa*, ki pomeni sovpadanje nasprotij.

Le malo intelektualcev na svetu razmišlja o relaciji med Egom in svetom, med rojstvom in smrtjo, začetkom in koncem, načinom moje biti v svetu. Še posebej v družbeno-etičnih dimenzijah se ta tiče relacije med Egom in drugimi. Jezus Kristus je rekel svojim učencem: »Kakor želite, da bi ljudje ravnali z vami, tako ravnajte vi z njimi.« (Lk 6, 31)² Konfucij je svojemu učencu, ko je ta vprašal za besedo, po kateri bi lahko živel do smrti, odgovoril: ta beseda je *siag* po kitajsko, *jyo* po japonsko. *Jyo* izvorno pomeni, da oseba svoje bližnje vidi kakor samega sebe. *Jyo* tako pomeni ravnati z bližnjimi s toplino in prijaznostjo. Konfucij je svoje mišljenje izkristaliziral v naslednjem izreku: »Ne ravnaj z drugimi tako, kot nočeš, da bi ravnali s tabo.« Konfucij in Jezus Kristus izrečeta isto stvar, toda na različna načina; Jezus je svojo misel izrazil pozitivno, Konfucij pa negativno. V etiki se ta maksima imenuje *zlato pravilo*, saj gre za

1 Radcliffe-Brown, *The Comparative Method in Social Anthropology*, Huxley Memorial Lecture iz l. 1951.

2 Prevod nav. po: *Sveto pismo stare in nove zaveze*, ekumenska izdaja z novim prevodom nove zaveze, Ljubljana 1991.

osnovno pravilo človeške družbe in če se ga ljudje držijo, postanejo tako nepokvarjeni kot čisto zlato. Tako imenovano *zlato pravilo* naj bi bilo prisotno v vsaki človeški kulturi in družbi. Povezano je s fundamentalno humanostjo človeštva.

Kaj je potem zlato pravilo v budizmu? Izraženo je z dogmo Jiri-rita. Jiri (svartha, atma-hitta) je lastni dobiček. Rita (parartha, para-hitta) je dobrobit drugih. Duh mahajana budizma je to načelo, ki pomeni, da lastna dobrobit istočasno pomeni dobrobit drugih. Opraviti imamo z relacijo samega sebe, jaza, do drugih. S sočasnim dogajanjem relacije je osnovna poanta mojega predavanja sedaj jasna. Ta način razmišljanja ni nič drugega kot budizem. V tej religiji namreč obstajajo nekateri elementi relacijskega mišljenja. To je namreč mišljenje *Engi* in *Shoki*. »En« v »Engi« pomeni, da se bodo vse stvari zgodile bodisi z neposrednim bodisi s posrednim vzrokom ali stanjem. »Gi« pomeni dogodek ali dogajanje. Vzhod pomeni nekaj v relaciji z Zahodom. Moški imajo pomen v odnosu do žensk. V budizmu bomo to relacijo interpretirali z *Engi*. Pomeni namreč dogodek skozi relacijo med dvema elementoma. *Engi* ne pomeni relativizma, temveč strukturno relacijo med dvema elementoma celote. »Sho« v »Shoki« pomeni pravo bistvo, resnico. »Ki« pomeni dogodek ali dogajanje. Heidegger bo to izrazil z besedo *das Ereignis* (dogodje). Ni nič drugega kot dogajanje resničnega jaza. Tudi v budizmu je jasno, da dobro zame pomeni dobiček za druge.

Jasno je, da znotraj takšnega mišljenja egocentrizma, sebičnosti ne moremo visoko ceniti. Ideal medčloveških relacij je torej za budizem to simultano dogajanje lastne dobrobiti in dobrobiti drugih.

Kaj so potem konkretne oblike relacij, o katerih premišlujejo filozofi? Kot smo omenili poprej, v filozofiji obstaja veliko različnih vrst relacij, relacija med Egom in svetom (epistemološki odnos pri Husserlu), med Egom in Tabo (socialno-fenomenološki odnos, utemeljen na intersubjektivnosti), med živim telesom (nova fenomenološka kozmologija v moji interpretaciji Platonovega Timaja in Fileba, ali *System der Philosophie* H. Schmitza) ter končno med rojstvom in smrtjo (kot je Heideggrova *Daseinsanalytik*, analitika tubiti). Ta seznam bi lahko še razširili s številnimi primeri relacijskih struktur, denimo z relacijo med deli in celoto (kot v meteorologiji), ljubeznijo in sovraštvom (kot pri Schelerjevi in Schmitzovi neo-fenomenologiji) in tako naprej.

V tem kontekstu bi morda omenil, da najpomembnejša filozofska disciplina, »ontologija«, ni univerzalna in globalna. »Ontologija« je izvorno izražena kot tehnični termin za opazovanje stavkov, kot so »je«, »biti«, »bitnosti« in tako naprej. Res je, da je ontologija zelo pomemben tehnični termin v evropski

filozofski tradiciji vse od Parmenida, očeta ontologije, naprej. On je tisti, ki je izrekel stavek »Bit je in Ne-biti ni« (χρη το λεγειν τε νοειν τ^ εον εμεναι. εστι γαρ ειναι, μηδεν δ# ουκ εστιν. Fragment B6). Očitno je, da je ta beseda »biti« skupna indoevropskim jezikom, sanskrtu (asmi), grščini (ειμι<εσμι), latinščini (est), angleščini (to be, is), nemščini (sein, ist) in francoščini (etre, est) in tako naprej.

Toda v nekaterih kulturah obstajajo jeziki, kjer ne boste našli glagolov, ki bi ustrezali »je«, »bit« ali »biti«. Glagol »biti« istočasno pomeni obstoj nečesa in predikacijo. V prvem primeru boste rekli, da je miza v moji hotelski sobi. V drugem primeru pa boste, denimo, rekli: »Hotelska soba je udobna«. Toda v kitajščini in nekaterih drugih jezikih ne boste našli glagola, ki bi ustrezal temu glagolu. V japonščini, denimo, pa boste ustrezen glagol našli. »Biti« ustreza japonskemu »ari, are, araware«. *Ari* pomeni obstoj, *Are* »biti rojen«, *araware* pa pojaviti se. Paradokсно se zdi, da je japonski glagol *ari* skoraj natanko to, pri čemer je Heidegger vztrajal kot pomenu »biti«, namreč Sein. Če je moja teza, da filozofija vzdrži le, če je globalna, resnična, bi zato morali imeti pravico, da se v filozofiji znebimo pojma »ontologija«.

224

V tem kontekstu bi tudi rad vztrajal pri tem, da morajo danes filozofi iznajti drugi termin, s katerim lahko izrazimo najpomembnejšo filozofsko disciplino. Z moje perspektive je to relacija, ali logos, ki jo razumem kot strukturo. Mišljenje relacije, ali *logosa*, je jedro filozofije.

To, o čemer razmišlja filozof, je ta relacija vmesnosti, logos in struktura. Filozofija je mišljenje tega »vmes«, namreč strukture. Tematika »relacijskega mišljenja« transcendirata vezanost na kulturno sfero. Transcendenca je mogoča zaradi uvida v identičnost struktur v vsaki kulturi, ki je utemeljena na izvrševanju pre-mišljanja ponovne analize najbolj fundamentalnih reči. Ni situirana v ustrežanje podobnosti. Preštevanje podobnosti med kulturami ni filozofsko mišljenje; ni nič drugega kot taksonomija, ki je vrsta empiričnega raziskovanja. Empirično raziskovanje bo preštelo dejstva in povečalo zalogo dejstvene vednosti. Akt preštevanja dejstev nima nič opraviti s filozofskim dokazom. Je sopostavljanje dejstev. Kaj pa je potem filozofska metoda, ki je vredna filozofije in ki lahko pojasni in motri identiteto v raznolikosti?

Kot husserlijanec bi rad poudaril, da mora biti vsaka filozofska resnica utemeljena na nujni metodi, ne pa na naključnem dogajanju. »Poudariti« oziroma »narediti poudarek« [*to emphasize*] je etimološko izpeljano iz dobrega uvida, tega, da nečemu dopustimo biti dobro vidno (εμφασις – εμφαινειν). Ta metoda je zato proces jasnega uvidenja bistvene relacije ali strukture.

Kakšna je potem metoda elucidacije identične strukture? To je, kot sem

prepričan, metoda proste variacije, ki jo je utemeljil Husserl. Bistveno strukturo nečesa lahko zapopadem skozi korake premišljevanja tega v možnih permutacijah. Potem lahko kot začetno točko izvedem variacije na podlagi zadevnega mišljenja. Varianta (a) bo proizvedla varianto (b) na podlagi uvida v podobnost obeh variant. Proizvajanje variante (b) pomeni, da imam uvid v podobnost obeh variant. Ko razmišljam, moram predpostaviti napoved ali predpostavko glede bistvene strukture obeh variant. Ta predpostavka je najprej podvržena orientaciji in produkciji proste variacije. Ta uvid je odločilen. Je aktivnost spregledanja, uvidenja [seeing through] (noein: νοεῖν). Ta noein, neposredna intuicija glede enotnosti razlike, je, kot želim reči skupaj s Heraklitom, *logos*. Logos in Nous sta enako primordialna.

Nekoč sem bil sourednik zvezka ameriškega filozofskega vestnika *The Monist* na temo »kulturnih univerzalij.« V skladu z mojo tezo o Husserlovi metodi proste variacije kot zrenja bistev obstajajo tri stopnje:

(1) Začnem z izbranim primerom: mizo, ki je dana v zaznavi ali domišljiji. Potem začetnemu primeru dopustim, da variira v mojem umu vzdolž vseh zamisljivih dimenzij, toda vselej na tak način, da ostane kot *miza*. Takšna variacija je potencialno neskončno odprt proces. Njena odprtost se kaže v dejstvu, da je resničen ali izmišljen primer, ki je vzet kot začetna točka, izbran arbitrarno.

(2) Skozi vse razlike, ki jih navrže postopek variacije, bo vztrajala nevaribilnost: obstajalo bo prekrivanje ali »coupling«, kot ga imenuje Husserl. Napredovanje variacij konvergira okoli tega, kar je skupno vsem variacijam, s čimer je ustvarjena enotnost, ki jih povezuje. Začenši s partikularno mizo, ki jo vidimo, in z napredovanjem skozi serijo drugih miz, ki jih prav tako vidimo ali pa si jih samo zamišljamo, končno dospemo do *eidosa* »mize« kot »tega tu nujno skupnega«. Če bi začeli z novim procesom variacije z novim primerom mize, bi odkrili, da se dva procesa zlijeta v enega v smislu njunega rezultata; da variacije, ki se pojavljajo v njiju, pripadajo enemu skupnemu *eidosu*.

(3) Identiteta prekrivajočih se momentov se potem zapopade z aktivnim zrenjem. Ta identiteta je *eidos*. V zapopadanju *eidosa* zrenja, ki prihajajo iz empiričnega nivoja tega, kar je definirano prostorsko-časovno, pričenjajo transcendirati to dimenzijo in sprejemajo vase to, kar je idealno.

Husserlova fenomenologija vsebuje mnogo različnih momentov in motivacij. Njegova filozofska metoda je po moji interpretaciji izvirno in bistveno enaka skozi njegovo celotno življenje, čeprav je v poznih letih dopuščal zgodovinski in genetični aspekt bistvenega zrenja. Na to tezo je nenehno namigoval v svojih posthumnih delih, kot je denimo *Kriza*. Zelo je podobna Platonovi

teoriji *eidosov*. Kaj je potemtakem tako imenovani platonizem pri Husserlu? To je ta doktrina *eidosa*, bistva ali identične bitnosti, ki jo je videl v vsem. Ta *eidos*, ta identiteta je kot bistvo »povsod in nikjer«. S terminom »strukture« bi zato rad izrazil sintezo individualnega in univerzalnega, namreč *genosa*.

Platonovo filozofsko mišljenje se je hranilo iz treh tradicij, namreč poezije (*Homer in Heziod*), naravoslovja (*Tales in Jonska šola*) in monoteizma (*Ksenofan in Parmenid*). V tem genetičnem in zgodovinskem smislu je bila filozofija izvorno vezana na regionalizem. Ta regionalizem je vztrajal pri tem, da je Evropa, še posebej pa Grčija, izvor filozofije. Toda vprašati se moram: je filozofija zares izključno evropski dogodek, kot sta vztrajala Heidegger in Nietzsche? S to pozicijo Nietzscheja in Heidegggra se ne bom strinjal, čeprav sta za postmoderne ljudi danes ena najbolj priljubljenih mislecev in v filozofskem svetu pomenita avtoriteto. Zato me boste morda vprašali, zakaj zavzemam pozicijo, drugačno od njune.

226

Moj argument za to pozicijo je sledeč: kot sem že omenil, je bistvo filozofije relacijsko mišljenje. Toda problem relacijskega mišljenja se nahaja v vsaki kulturi, kar pomeni, da je globalen. Filozofija je zato globalni dogodek. Preseganje vsake posamezne kulture je za kulturo samo na nek način samonegacija. Azija je bila dejansko evropeizirana. Evro-centrizem Evrope se mora zanikati in transcendirati samega sebe na globalno raven, kar imenujem de-evropeizacija. Vzporedno s temi fenomeni se pravzaprav sočasno dogajata de-evropeizacija in evropeizacija. Tako srečanje in mešanje dveh gibanj je to, kar je Max Scheler poimenoval *Ausgleich*, izravnava.

Napredovanje *Ausgleich* v človeški družbi je usoda človeštva. V 20. in sedaj v 21. stoletju je človeštvo dospelo do kompleksne točke človeške zgodovine. Ta korak je označen kot hkratna eksistenca razlik in identitete. Kot je denimo Scheler dejal v svojem predavanju »Človek v dobi poravnave«, da bo v času, ko je Scheler imel to predavanje na začetku 20. stoletja, protislovje med elito in demokracijo izničeno, ženske bodo hotele postati kot moški, nevtraliziralo se bo nasprotje med marksizmom in kapitalizmom, razlika med Zahodom in Vzhodom bo presežena. Ti fenomeni se bodo lahko zasledili v vsaki človeški kulturni sferi. Ta nevtralizacija in preseganje vsake razlike je *Ausgleich*. Razumemo jo lahko kot spravo.

Novo tendenco in duha sprave med vsakim protislovjem je, upam, zdaj možno pozitivno postulirati. Zdaj, v tej novi dobi 21. stoletja, bi človeštvo moralo dospeti do globalne dimenzije filozofije.